

IV. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ. СТИЛІСТИЧНІ ТА КОНТЕКСТУАЛЬНІ ВІЯВИ ЛЕКСИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ ОДИНИЦЬ

Ольга Александрова
(Одеса)

УДК 811.161.1 +81'276

СОЦІОЛЕКТ МОЛОДІ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІОЛІНГВІСТИКИ ТА ЙОГО СТИЛІЗАЦІЯ В КІНОДІАЛОЗІ

Стаття присвячена аналізу та систематизації понятійно-термінологічного апарату вгалузі вивчення соціальних діалектів в роботах вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. Проаналізовано і диференційовано поняття «соціолект», «сленг», «жаргон», «арго». Аналіз лінгвістичних дефініцій дозволив дійти висновку, що під терміном «соціолект» розуміється комплексна система, що складається з певних підсистем і сукупностей різнорівневих одиниць, пов'язаних ієрархічними відносинами. Сленг, жаргон і арго було віднесено до конкретних видів просторічних лексичних підсистем соціолектів. У статті зазначено, що діалогічно оформлене молодіжне мовлення знаходить своє відображення не лише в безпосередньому спілкуванні між членами соціолекту молоді в реальних умовах комунікації, а й у мовленні кіногероїв художніх фільмів. Визначено, що художній діалог є моделлю найбільш яскравих характеристик розмовного мовлення. Усне молодіжне мовлення, представлене в художніх фільмах, достовірно відображає «живе мовлення» і служить релевантним джерелом лінгвістичних досліджень.

Постановка проблеми. Однією з відмінних рис сучасної мовознавчої науки є послідовне переміщення уваги лінгвістів з вивчення мови як системи на вивчення її реального функціонування в різних комунікативних сферах і ситуаціях спілкування, звернення до аспектів озвученого мовлення. Соціальна варіативність мовлення, виявлення закономірностей розвитку соціолінгвістичних підсистем мови, комунікативно-прагматична зумовленість мовлення, що детермінує мовленнєву поведінку членів певного лінгвосоціуму, перебувають у ракурсі постійних лінгвістичних пошуків та піддані всебічному аналізу в наукових розвідках вітчизняних та іноземних мовознавців [1; 2; 4; 8; 9; 10; 13; 14; 15 та ін.]. Спроби лінгвістичного тлумачення та наукового опису різноманіття ненормативних шарів мови, зокрема соціальних діалектів, стикаються з проблемою відсутності точних лінгвістичних дефініцій релевантних термінів. Проте, можна констатувати існування загальної номінативної бази, трактування якої варіюється залежно від лінгвістичної школи. Доцільним вважаємо зазначити, що, навіть оперуючи однаковими термінами, вчені вкладають в них різне наповнення, що ніякою мірою не сприяє розв'язанню існуючих термінологічних проблем у даній галузі.

Актуальність статті визначається загальною орієнтованістю сучасної лінгвістики на вивчення мови в тісному зв'язку з індивідом, його мисленням і світоглядом. У цьому контексті саме соціолект молоді (СМ) визнається благодатним ґрунтом для лінгвістичних досліджень. Варто відзначити, що актуальність даної статті також визначається недостатньою чіткістю понятійно-термінологічного апарату в галузі вивчення соціальних діалектів і його трактування.

Мета роботи полягає у аналізі питання термінологічного визначення поняття СМ у сучасній лінгвістиці та оцінки правомірності його стилізації в кіно діалозі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній лінгвістиці на позначення нестандартних елементів мовлення поруч використовуються такі дефініції, як «соціолект», «жаргон», «арго» та «сленг», термінологічне значення яких може як розмежовуватися, так і вживатися синонімічно. Деякі автори свідомо уникають уживання вищезазначених термінів і оперують поняттям «мова молоді» [11].

Термін «соціальний діалект» у науковій літературі вживається як у дуже широкому, так і в дуже вузькому сенсі. При широкому розумінні соціолекту до категорії соціальних діалектів вносять усі або майже всі соціально зумовлені різновиди мови, незалежно від їхніх структурно-мовних та функціональних особливостей, тобто під соціальним діалектом розуміється «територіальний, часовий або соціальний різновид мови, що вживається більш-менш обмеженим

числом людей i вiдрiзняється за своїм ладом (фонетикою, граматикою, лексемним складом i семантикою) вiд мови стандарту, яка сама є соціально найбільш престижним діалектом» [10, с. 7].

Визначаючи соціальний діалект, В. Д. Бондалетов закріплює за терміном позначення мовних варіантів, уживаних у побуті певних суспільних чи професійних груп. «Спільною рисою всіх мовних утворень, що входять до категорії соціальний діалект – підкреслює вчений, – є обмеженість їхньої соціальної основи: вони виступають засобом спілкування окремих соціально-станових, виробничо-професійних груп i вікових колективів, а не всього народу (як літературна мова) i не всього населення регіону (як територіальні діалекти)» [4, с. 68].

Проте В. М. Жирмунський не визнає аргі соціальним діалектом у строгому сенсі (у тому значенні, яке дає цьому поняттю В. Д. Бондалетов), так як воно розвивається у межах тієї чи іншої мови i діалекту як «лексика i фразеологія спеціального призначення» [8, с. 25]. Такої ж думки стосовно професійної мови, жаргону й аргі дотримується Б. О. Серебренніков, який називає їх не діалектами, а «соціальними варіантами мови» або «мовними стилями», через те, що «вони не мають специфічної фонетичної системи, специфічного граматичного ладу й існують на базі звичайної мови» [13, с. 496].

Розглядаючи аргі та жаргон як види соціальних діалектів В. О. Хомяков вважає їх взаємозамінними. Проте, з метою уникнення термінологічної плутанини диференціює дані поняття i пропонує розуміти термін «аргі» на відміну від терміну «жаргон» вужче, тобто як соціальний діалект, який використовується декласованими елементами [15].

Д. Н. Ушаков i О. С. Ахманова ідентифікують поняття «жаргон» i «аргі», проте, О. С. Ахманова підкреслює, що аргі, на відміну від жаргону «позбавлене пейоративного, принизливого значення» [1].

В. І. Беліков i Л. П. Крисін називають соціолектом сукупність певних мовних особливостей, властивих конкретній соціальній групі – становій, професійній, віковій i т. п. у межах певної підсистеми національної мови. До соціолектів автори відносять мовні особливості солдат – солдатський жаргон, школярів – шкільний жаргон, кримінальний жаргон. На думку вчених, соціолекти не є цілісними комунікативними системами, оскільки їхні особливості лежать виключно у сфері слів, словосполучень i синтаксичних конструкцій, а їх словникова i граматична основа лише незначно вiдрiзняється від основи відповідної національної мови [2, с. 47-48]. Тобто, автори, уводячи соціолекти до більших мовних підсистем, проте залишають їхне трактування на лексичному рівні, зводячи їх до різних типів сленгу, жаргону, аргі.

Враховуючи існуючі в лінгвістичній літературі суперечності щодо термінології субстандартичних систем, І. О. Соболева [14] пропонує обмежитися двома універсальними для всієї соціально-маркованої лексики термінами: соціолект, під яким розуміється «мовна система особливого роду, яка використовується тією чи іншою соціальною групою як засіб комунікації в процесі інтерного спілкування» i соціолектизм – «основна одиниця соціально-професійної диференціації словникового складу мови». Обґрунтованість такої переваги, крім універсальності наведених дефініцій, авторка вбачає в тому, що терміни жаргон, аргі, сленг з самого початку мали i зберегли пейоративну оцінку, i, незважаючи на всі спроби «пом'якшення» або «реабілітації» даних понять, за ними назавжди залишиться зневажливо-пейоративна оцінка. Терміни ж соціолект i соціолектизм зберігають експресивно-оцінні конотації, що містяться у традиційних термінах, i, будучи нейтральними в оцінному плані, приводять до єдиного спільного знаменника однорідні соціально-професійні диференціації словникового складу будь-якої мови [14, с. 26]. Відзначимо, що, обґрунтовано, на наш погляд, звужуючи номенклатуру одиниць субстандарта, авторка водночас обмежує й обсяг поняття «соціолект» лексичним мовним рівнем.

Досліджуючи соціолект британських підлітків, Р. В. Боднар [3] виходить із припущення, що соціолекти – це некодифіковані форми існування національної мови, що функціонально закріплені за певною професійною чи соціально-демографічною групою мовців; соціолекти мають «специфічну лексичну систему й варіативний за якістю та кількістю інвентар граматичних i фонетичних засобів, використання яких визначається соціоантропомічними характеристиками його носіїв», що й доводить на прикладі матеріалу дисертаційного дослідження.

Схожої думки дотримується В. П. Коровушкін [9], який виділяє «соціолектні нестандартні лексичні системи» (які є складовим компонентом комплексних лексичних систем відповідних підмов, до складу яких входять дані соціолекти), підкреслюючи той факт, що вони часто неправомірно ототожнюються з самими соціолектами. Під терміном «соціолект» В. П. Коровушкін розуміє «історично утворену, відносно стійку для даного етапу напівавтономну або неавтономну форму існування загальнонародної мови національного періоду, що має власну систему соціолінгвістичних норм другого рівня, функціонально та понятійно закріплену за певним соціальним професійно-корпоративним або антигромадським (антисоціальним і асоціальним) соціумом або соціалізованою субкультурою, що має специфічну просторічну лексичну систему, елементи якої можуть мати етнізований і локалізований характер, і варіюються за якістю та кількістю інвентарем позалітературних граматичних і фонетичних особливостей, обумовлених соціолінгвістичними характеристиками її носіїв» [9, с. 39].

В. П. Коровушкін розглядає соціолект як комплексну систему, що складається з певних підсистем і сукупностей різнорівневих одиниць, пов'язаних ієрархічними відносинами [9, с. 39].

Не позбавляючи соціолекта власних характеристик, що зумовлені соціолінгвістичними характеристиками його носіїв, на кожному мовному рівні, під «соціолектизмом» автор розуміє елемент фонетичної, морфологічної, синтаксичної, лексичної і семантичної систем соціолекту, що має відповідні ознаки [9, с. 39-40].

Сленг, жаргон і арго автор зараховує до конкретних видів просторічних лексичних підсистем соціолекту [9, с. 13].

Соціолект молоді обумовлений емоційно-психологічним запитом, оскільки виражає не стільки приналежність до певної соціальної групи, скільки емоційну надмірність, максималізм, особливе уявлення про життєві цінності, особливий стиль і манери поведінки, властиві молоді.

Доцільним вважаємо зазначити, що молодіжна мова знаходить своє відображення не лише в безпосередньому спілкуванні між носіями соціолекту молоді в реальних умовах комунікації, а й у мовленні кіногероїв художніх фільмів. Виходячи з цього, що, відповідно до теорії академіка В. В. Віноградова, мова художньої літератури має вивчатися в двох різних значеннях [5, с. 7], художній текст розглядається, по-перше, як словесний текст, що відображає загальну систему досліджуваних мов, по-друге, як часткове втілення загальної системи мови, оскільки відбір, узагальнення та заострення лежить в основі будь-якого художнього твору.

Слідом за В. В. Віноградим у межах даної статті розглядаємо художній текст (та його кіновтілення) як стилізацію-прийом, який використовується сценаристами для створення ілюзії реальності, враження автентичності, природності спілкування.

У сучасній лінгвістиці вважається доведеною правомірність використання художнього матеріалу для вивчення розмовного мовлення: фактично загальноновизнаними стали уявлення про його стилізацію та типізацію в художньому діалозі [7]. Як стверджує Г. О. Вінокур [6], художня література виявляється надійним джерелом при вивченні розмовної мови. Діалоги і монологи персонажів містять квінтесенцію типових рис усного діалогу. Згущення їх не тільки не суперечить справжній природі останньої, але, навпаки, концентрує її функціонально-стилiстичну специфіку [6, с. 16]. У лінгвістиці діалог у художньому тексті розглядається як «стилізація» розмовного мовлення, при цьому підкреслюється, що в ньому знаходять втілення різні параметри образу персонажа [7].

Художній діалог, який створюється шляхом стилізації «імітаційної матриці», становить модель найбільш яскравих характеристик розмовного мовлення: безпосередній контакт між партнерами мовленнєвої взаємодії, спонтанність, маркованість розмовних елементів, інтенсивність вираження емоційно-оцінних характеристик, багатий арсенал аксіологічних засобів [12].

Слід підкреслити, що діалогічно оформлене молодіжне мовлення в художньому фільмі найбільш органічно виражає комунікативну функцію мови, яка природно проявляється в процесі діалогічної взаємодії людей.

Виступаючи у якості способу спілкування, діалог перетворюється на найважливіший компонент соціальної взаємодії, оскільки спілкування містить не лише конструювання міжособистісних відносин, а й актуалізацію соціальних відносин у комунікативно-пізнавальній

діяльності. Ціла низка ознак комунікантів, їхній життєвий досвід, а також ситуація спілкування мають величезний вплив і на добір мовних засобів під час діалогічного спілкування, і на всю мовленнєву поведінку учасників діалогу в цілому.

Висновки дослідження. Підсумовуючи, зазначимо, що концепція В. П. Коровушкіна уявляється такою, що повною мірою відображає лінгвістичну сутність соціалекту. Тлумачення соціалекту як системи підсистем дозволяє проводити комплексний аналіз соціалекту як лінгвістичного феномена. Доцільним також вважаємо зазначити, що усне діалогічне мовлення молоді, представлене в художніх фільмах, розглядаємо як стилізацію-прийом, який використовується для створення ілюзії автентичності спілкування, служить надійним і релевантним джерелом лінгвістичних досліджень СМ. **Перспективи подальших наукових розвідок.** Результати наведеного аналізу лінгвістичного тлумачення соціалекту можуть слугувати теоретичною базою під час комплексного вивчення діалектів певних соціальних груп або на рівні окремих підсистем.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов [Электронный ресурс] / О. С. Ахманова. – Режим доступа : <http://www.classes.ru/grammar/174.Akhmanova/source/worddocuments/51.htm>
2. Беликов В. И. Социолингвистика / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М. : РГГУ, 2001. – 439 с.
3. Боднар Р. В. Соціалект підлітків як субкультура сучасного лінгвосоціуму (на матеріалі англійської мови 90-х років ХХ – початку ХХІ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. н. : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Р. В. Боднар. – Київ, 2007. – 20 с.
4. Бондалетов В. Д. Социальная лингвистика: учебное пособие для студентов пед. Ин-тов по спец. № 2101 «Русский язык и литература» / В. Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1987. – 159 с.
5. Виноградов В.В. Наука о языке художественной литературы и её задачи (на материале русской литературы) / В. В. Виноградов // Доклад на IV Международном съезде славистов. – М., Изд-во АН СССР, 1958. – с. 1-51.
6. Винокур Г. О. О языке художественной литературы: Учебное пособие для филол. спец. вузов / Винокур Г. О. – М. : Высш. шк., 1991. – 447 с.
7. Жданович М. А. Лингвистические средства создания образа персонажа в художественном диалоге (на материале современной англоязычной прозы и драматургии) : автореф. дис... канд. филол. н. : спец. 10.02.04 «Германские языки» / М. А. Жданович. – Самара, 2009. – 20 с.
8. Жирмунский В. М. Проблемы социальной дифференциации языков / В. М. Жирмунский // Язык и общество. – М. : Наука, 1969. – с. 22-38
9. Коровушкин В. П. Английский лексический субстандарт versus русское лексическое просторечие (опыт контрастивно-социолектологического анализа) : [Монография] / В. П. Коровушкин. – Череповец : Череповецкий государственный университет, 2008. – 167 с.
10. Маковский М. М. Английские социальные диалекты (онтология, структура, этимология) / М. М. Маковский. – М. : Высш. шк., 1982. – 135 с.
11. Польская Д. М. Язык молодежи в словаре и тексте (на материале немецкой молодежной литературы и прессы) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Д. М. Польская. – Смоленск, 2013. – 22 с.
12. Сапожникова О. П. Соотношение естественной и литературной коммуникации / О. П. Сапожникова // Филологические науки 1998. – № 1. – С. 83-91.
13. Серебренников Б. А. Территориальная и социальная дифференциация языка / Б. А. Серебренников // Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка. – М. : Наука, 1970. – 607 с.
14. Соболева И. А. О семантико-понятийной соотнесенности и «конкуренции» понятий арго – жаргон – сленг – социалект / И. А. Соболева // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 24 (283). – С. 24-31.
15. Хомяков В. А. Некоторые типологические особенности нестандартной лексики английского, французского и русского языков / В. А. Хомяков // Вопросы языкознания. 1992. – № 3. – С. 94-101.

Александрова О. Молодежный социалект как объект исследования лингвистики и его стилизация в кинодиалоге.

Статья посвящена анализу и систематизации понятийно-терминологического аппарата в области изучения социальных диалектов в работах отечественных и зарубежных лингвистов. Проанализированы и дифференцированы понятия «социалект», «сленг», «жаргон», «арго». Анализ лингвистических дефиниций позволил сделать вывод о том, что под термином «социалект» понимается комплексная система, состоящая из определенных подсистем и совокупностей разноуровневых единиц, связанных иерархическими отношениями. Сленг, жаргон и арготиснесены к конкретным видам просторечных лексических подсистем социалектов. В статье отмечено, что

диалогически оформленная молодежная речь находит свое отображение не только при непосредственном общении между носителями молодежного социалекта, но и в речи кинорежиссеров художественных фильмов. Выявлено, что художественный диалог является моделью самых ярких характеристик разговорной речи. Устная молодежная речь, представленная в художественных фильмах достоверно отображает «живую» речь и является релевантным источником лингвистических исследований.

Ключевые слова: социальная дифференциация языка, комплексная система, социалект, арго, жаргон, сленг, кинодиалог.

Alexandrova O. Youth Sociolect as a Source for Linguistic Research and its Stylization in Feature Film Dialogue.

The article is dedicated to the sociolect apparatus criticism study and systematization in the studies of Ukrainian and foreign linguists. The concepts "sociolect", "slang", "jargon", "argot" are analysed and differentiated. The analysis of the linguistic definitions allowed to conclude that the term "sociolect" is used to denote a complex system that consists of definite subsystems and sets of hierarchically linked units of different linguistic levels. Slang, jargon and argot are defined as certain types of sociolects' colloquial lexical subsystems. The article stresses that the youth dialogical speech is revealed not only in the process of communication between the youth sociolect informants, but it is also presented in the characters' speech in feature films. It is pointed out that artistic dialogue is considered to be a model of the most distinctive features of spoken language. Being presented in feature films, youth spoken language represents real speech situations and proves to be a relevant source for linguistic research.

Key words: social differentiation of language, complex system, sociolect, argot, jargon, slang, feature film dialogue.

Ірина Аніщенко
(Хмельницький)

УДК 81'42. 811.111

СУБ'ЄКТНА ПЕРСПЕКТИВА ТА КОМУНІКАТИВНО-РЕГІСТРОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОГО МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Стаття присвячена розгляду взаємодії дискурсивної зони наратора та персонажа в межах невластне-прямого персонажного мовлення. У дослідженні комунікативної структури невластне-прямого мовлення використано підхід, що складається з двох взаємопов'язаних ідей: типології комунікативних реєстрів і суб'єктної перспективи тексту оповідування. Розглянуто поняття суб'єктної перспективи як сукупності всіх проявів точки зору учасників акту комунікації, а також подано комунікативно-реєстрову характеристику невластне-прямого мовлення. Пропонований підхід має тривимірний характер: невластне-пряме персонажне мовлення розглядається в плані вираження, змісту і функціональних позицій.

Ключові слова: персонажний дискурс, перспектива, суб'єктна перспектива, комунікативний реєстр, невластне-пряме мовлення.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві актуальним є дослідження комунікативних актів з погляду прагмалінгвістики, а також із залученням інструментарію когнітивної лінгвістики. Цікавим об'єктом дослідження вважаємо не тільки власне зовнішнє, а й персонажне мовлення художнього тексту. Персонажне мовлення, як об'єкт мовознавчих студій, зазвичай було пов'язане з граматичними категоріями і формами, зазнає змін впродовж ХХ ст., що стало на початку ХХІ століття поворотом до розуміння його комунікативної сутності.

У дослідженні комунікативної структури невластне-прямого мовлення перспективним є підхід, що складається з двох взаємопов'язаних ідей: типології комунікативних реєстрів і суб'єктної перспективи тексту. Пропонований підхід має тривимірний характер: невластне-пряме персонажне мовлення розглядається в плані вираження, змісту і функціональних позицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання типології комунікативних реєстрів тексту були розглянуті у працях Г.А.Золотової [3]. Висвітленням питань суб'єктної перспективи тексту займалась Н.К. Онипенко [3]. Проблематиці невластне-прямого мовлення